

ВЛАДА УРОШЕВИЋ

ЈЕДНО ОСТРВО, ЈЕДНОГ ЛЕТА
Сећање на Миодрага Павловића

Острво Закинт – које Италијани зову Занте, Французи Зант – открили смо Тања, Вана и ја, током наших вишегодишњих летњих тумарања западном грчком обалом. Привлачила су нас јонска острва – прво шаренолики, калеидоскопски променљиви Крф, а затим сва друга, укључујући ту и равничарску, потпуно разочаравајућу Итаку. Стигли смо на Закинт, први пут, 1978. године, у првој половини августа. Пуна сезона, све попуњено, нигде преноћишта. Већ смо по други пут кружили туристичким делом острва, гледајући да не пропустимо ниједну таблу која би оглашавала собе за издавање, ниједан споредни пут који би водио ка некој вили која би се могла изнајмити. И – један такав доста запуштен пут, сав обрастао у траву, на који нисмо били обратили пажњу у првом кругу, одвео нас је до велике капије од кованог гвожђа, која је сва била изједена рђом. Оставили смо кола пред капијом и ушли – нигде куће, а међу дрвећем и полуосушеним украсним жбуњем само некаква привремена склоништа, склепане шупе, настрешнице, помоћне зграде, разапете тенде – али све постављено у распореду правилно исцртаних стаза од шљунка оивичених крупним камењем посивелим од времена. Биле су ту чак и неке барокне скулптуре, камене клупе, пресушене фонтане. Врт, очигледно некада давно прављен, пун неке аристократске отмености, изгледао је бесмислен без зграде која би њим била окружена. Али ње није било. Нешто као да смо били превидели.

Појавила се и власница тог места – објаснили смо јој да немамо где да се сместимо, она је рекла да жали, али да је све већ издато. Било је нечег збуњујућег у њеном изгледу – више је личила

на Енглескињу него на Гркињу. А и сав тај амбијент унаоколо... Осећали смо се некако, како би рекли Французи, *dépaycé*. Нешто нам је измицало, нешто нисмо успевали да повежемо. Понудила нам је, опрезно нас изгледајући да ли би нам то уопште одговарало, свој сеник на тавану једне штале: до њега се стизало високим мердевинама – вратанца на врху водила су заиста право у огромне дењкове сена. Затим је, видевши наше запрепашћене погледе, променила став: одлучила је да нам да своје сопствено склониште, с тим, ваљда, да она спава у сенику.

Соба у коју нас је сместила била је невиђени спој раскоши и очајања. Унаоколо је стајао стари стилски намештај од тамне ораховине у доста похабаном стању, нагомилане хаљине од пожутеле чипке нагрижене мољцима, велики летњи шешири са украсима од врапчијег измета, огуљена огледала, уметничке слике са чијих су позлаћених рамова висила парчад искиданог платна. Фиоке комода биле су пуне теглица ужегле помаде, у седефним пудријерама био се скаменио пудер, свуда је било много избледелих фотографија на којима су весела друштва отмених дама пила чај на тераси некаквог замка, или носила у рукама рекете за тенис. Међу гомилама грамофонских плоча лежао је, згњечен, потпуно сасушен пољски миш; у разбацаним књигама комплетног Шекспира, у кожном повезу и са златотиском, тачно на страници где вештице у *Маџбејџу* припремају своје мађијске напитке, текст је био умрљан пресованим и одавно сасушеним телашцем кућног гуштера *џеко*. Све је било посуто малтерном прашином. А преко тога су шетале, одомаћене и не кријући се, змијасте стоноге, крупне, главате богомољке, хитре ухолаже. То је био један немогући, застрашујући хаос. И онда смо схватили (уз зачуђеност како нам то није раније пало на памет): то су били остаци енглеског замка, који је некада ту стојао (место се на карти звало *Castel!*), срушеног негде крајем шездесетих година у великом земљотресу који је сравнио са земљом већи део насеља на острву. Сопственица замка је покупила то што је могло да се покупи испод рушевина, и живела ту, међу тим тужним остацима прошлости, не налазећи у себи снаге да обнови некадашње пребивалиште, али ни моћи да га напусти. Тања и ја, познајући несрећу бескућништва из дана после скопског земљотреса, разумели смо тај безизлаз и били потресени његовим тако видљивим знацима. Само је Вана уживала у овом надреалном декору, откривајући у њему неки свој онирични естетизам, неки свој сецесионистички сан у коме су се преплитали лепота и пропадање.

Било је незамисливо провести лето ту, али ипак смо остали неколико дана. Затим смо, шетајући по граду, у излогу једне парфимерије чији су власници, чланови породице Рази, правили мирисе

на старовремски начин – екстракцијом правог цвећа – видели оглас којим су се нудиле на изнајмљивање нове, тек изграђене виле, са приступачном ценом.

Изнајмили смо једну, ван града, крај малог насеља које се зове Планос, на североисточној страни острва, у маслињацима, и провели тамо остатак лета.

Закинт је умногоме различит од других грчких острва. Сав је од песка – као неки велики речни нанос, изронио из мора, пошто је пре тога био ношен моћним подводним струјама које су га повукле још од ушћа неке велике реке. Али које? Значајнијег речног тока нема нигде у близини на грчком копну, нити пак на другој страни, на италијанском. Можда Нила – питали смо се. Али делта велике афричке реке удаљена је од Закинта око хиљаду километара. Замишљали смо ту невидљиву струју, пуну песка, како пузећи по дну прелази Медитеран и на крају таложи свој товар крај југозападних обала нашег полуострва. И све је ту било некако другачије него иначе у Грчкој. Ту су становници, као нигде другде по јонским острвима, справљали маслинке димећи их над жаром који је остао од сагорелог жбуња клекe, и припремали козји сир у маслиновом уљу, при чему је требало да он најмање једну годину тако одстоји како би добио племениту црвенкасту плесан. Вино се на острву добија на тај начин што се прво половина грожђа обере и распростре на набијеној земљи у једном крају винограда, да се суши. Затим се, двадесетак дана после тога, обере и друга половина, и све то заједно измуља. Тај начин прављења вина описује Хомер, ако се добро сећам, у *Одисеји*. Наравно, због тога је вино са Закинта неуобичајено слатко, и веома је тешко у локалним продавницама наћи неко друго вино, које је *суво*. И још нешто, веома чудно: никаквих трагова Антике – нема остатака храмова, кипова, такорећи ничега што би говорило о присуству људи у давним временима. Уосталом, камена на острву има веома мало, а земљотреси су чести.

Заволели смо то острво и дуже времена тражили неког с ким бисмо поделили уживање у његовој изузетности.

Коначно се Тања, у пролеће 1981. године, враћајући се из Будимпеште, срела у Београду са Миодрагом Павловићем и Надом Шербан, и још једном им причала о необичном острву. Они су затражили да их поведемо тог лета са нама на Закинт.

Резервисали смо једну велику вилу и стигли на Закинт, фериботом, преко Патраса.

Док се ферибот укотвљавао у закинтском пристаништу, видели смо да на јужном делу острва горе борове шуме; изнад целог острва лебдео је мирис пожара. У тренутку када смо се усељавали

у вилу зањихао нас је један доста јак земљотрес. „Четворка”, рекли смо Тања и ја, познајући ћуди подземних померања и скалу њихове јачине. Миодраг, који је увек имао укус за катастрофичност, рекао је, не без смисла за хумор, да су све те катаклизме уприличене поводом нашег доласка на острво.

У вили нас је чекао фрижидер пун зрелих, слатких, преслатких диња. Диње су један од специјалитета Закинта и оданде се, препуним бродовима, развозе по целој Грчкој. Бродови пуни диња: каква надреална слика! А замислите кад један тако натоварен брод упадне у буру, и диње почну да се котрљају... У нашем фижидеру им се бар то није могло десити. Секли смо их на парчад, преливали слатким грчким вином *мавродафне* (рецепт који себи приписује писац ових редова) и непрестано се гостили. Можда би се могло додати и мало праха од каранфилића, али у овом случају закинтске диње су биле сасвим довољно мирисне и без тога. Миодраг и Нада су волели да пре ручка пију *узо* (Миодраг га је звао „Узо деда свог унука”), а знатне напоре смо улагали да пронађемо бела вина која не би била слатка – што нам је, у већини случајева, после доста тражења, и успевало. Из виле смо ујутру залазили по малим сеоским имањима у околини и куповали од сељака поврће и воће, јаја и сир, понекад мед. Миодраг је уживао у свим земаљским хранама, умео је да цени добра јела и добра вина, и да зналачки прича о томе. Творац кога су привлачиле многе форме духовних узлета, запрепашћујуће пун знања из многих области, он је такође био увек спреман да ужива у свакидашњим задовољствима, у куповинама, у смишљању јеловника, у припремањима јела. Увече смо, на тераси виле, остајали до дуго у ноћ, под јонским небом црним као да је од опсидијана, на коме су се звезде искриле као пресеци фасета на избрушеном вулканском стаклу, и бескрајно причали.

Око поноћи, из врта неке од суседних вила, закричали би панично паунови: сигурно је нека гладна куна покушавала да поткопа жичану ограду кавеза у коме су били затворени. „Дивљина се јавља”, рекао би Миодраг ослушкујући. Затварао је, ноћу, и поред врућине, све прозоре, и поверавао да ли су врата добро закључана; објашњавао нам је да не може да спава ако је неки прозор у соби остао ма и одшкринут.

Миодраг није могао да остане дуго на једном месту – предлагао је да кренемо даље, на друга јонска острва; привлачила га је Китера („Укрцавање за Китеру”, галантна, меланхолична слика Антоана Ватоа, играла је ту, несумњиво, некакву улогу), али мени се није предузимало такво компликовано путовање колима, плашио сам се евентуалних кварова, преганања са мајсторима, потраге за резервним деловима и – остали смо на Закинту. Али зато смо

непрестано лутали острвом и откривали нове призоре и доживљавали нове тренутке усхићења. Сећам се да смо тако, на једном планинском превоју, на малој висоравни између две падине, набасали на запуштену друмску механу, једно од оних давнашњих склоништа за залутале путнике, каквих ваљда више нигде у Европи нема, праву шпанску *йосаду* из старих романа. (Ко се ту не би сетио *Рукойиса нађеноџ* у *Сараџоси* грофа Потоцког! Недостајали су само разбојници, кабалисти и авети.) По околном дрвећу висили су, као страшни трагови недавног крвавог окршаја, овчији бурази у којима се сирио некакав сир, који још није био сазрео, и који је грозно заударао. На малим пропланцима изнутрице покланих животиња развлачили су планински орлови. Урс Граф или Жак Кало? Где смо се то нашли? У какав смо то заостали кутак средњег века упали? Тражили смо нешто за јело – газда, дремљив и мрзовољан, сав мамуран и обрастао у браду, прави разбојнички јатак, није имао ништа. Ни јаја, ни сира, ама баш ништа. Пошто смо били мртви гладни, он је, после многобројних наших инсистирања, извадио из пећнице један велики почађавели плех, са остацима неке минуле гозбе. У плеху се неколико дана раније пекло јагње, и неки су гости пре нас почистили најбоље делове; и не само најбоље – за нас није остало такорећи ништа. Али Миодраг је проналазио загореле кожице, хрскавице, комадиће мяса око ребарца, умакао хлеб у препечену маст од печења – и све то крцкао у сласт, хвалећи на сав глас те бедне остатке као да су божанска храна. Знао је да из најмањег повода извуче магију изузетности и да је пренесе на друге. У малим тавернама завирио је увек у кујну, тражио (и налазио!) нешто посебно, откривао на прашњавим полицама, у мрачном углу крчме, иза венаца белог лука, заборављене флаше неког заиста доброг вина.

На једном од тих лутања по острву наишли смо на манастир у коме је своје последње године провела босанска краљица, удовица последњег босанског краља Твртка Другог (чији је велики прстен-печатњак поседовала, у једном тренутку, не знајући му ни порекло ни вредност, моја породица – али то је једна друга прича!).

Миодраг је презирао навику поподневног спавања. Говорио је да то није здраво, а да посебно није добро – ваљда из неких магијских разлога – заспати касно по подне и пробудити се у сумрак. Сматрао је медитерански обичај сијесте чистим губљењем времена; док смо ми у топлим поподневним сатима дремали у хладовини соба, он је са Надом лутао унаоколо пешчаним брдима, кроз прозračне лавиринте маслинака. Правили су фотографије старих маслина, чворноватих стабала која су понекад била заиста сликовита, пуна каприциозних преплета и необичних израслина.

Писао је непрестано. На столу у његовој соби било је увек неколико бележница и пуно оловака. Није волео да говори о томе шта пише, а још мање да то чита другима. Успевао је да одржава непрестано у себи повишену температуру стваралачког немира, да држи себе под високим напоном вечито гладне радозналости, што га, ипак, није удаљавало од уживања у свакидашњим радостима и задовољствима.

Стотину метара ниже од виле била је пешчана плажа која се простирала у широком луку између два рта. Ту се свакодневно догађало нешто наизглед необјашњиво. Два старија господина у старинским полуцилиндрима и црним жакетима, а у гаћама (ништа не измишљај!), шетала су непрестано, с краја на крај плаже, газећи воду до колена и мотрећи пажљиво море. Ишли су један за другим, озбиљни, као да врше неки обред. Вана нам је прва скренула пажњу на ове магритовске фигуре и на њихово необично понашање. Таласи су се, наилазећи на сублиторални подводни зид, преламали и, у једном тренутку, при њиховом преламању, указивао се – између два слоја модрине – блиставо зелени прегиб таласа, као издубљен у стаклу, и понекад, у њему, блесак неке велике рибе. Тада би се све објашњавало: један од ових морских циркузаната би муњевитим, такорећи мађионичарским потезом развио мрежу коју је носио обавијену око руке, и хитнуо је у преломљени талас, а затим извлачио из њега ухваћену рибу. Једним свечаним, безмало церемонијалним покретом, увек истим, окренуо би се свом савезнику, а овај би убацио рибу у дубоку котарицу исплетену од прућа. После једно петнаестак оваквих шетњи, негде око поднева, они би одлазили с корпом пуном риба, губећи се, онако црни, у сунчевом, блеску, као да су били само опсена. Подне је, у античкој Грчкој, било час када су се појављивала привиђења.

Тања, Нада и Вана тражиле су у песку остатке некаквих пужева, углачаних као мале ружичасте камеје; чини ми се да су све три касније дале да им се ти мали морски украси углаве у прстење.

После неколико дана, Миодрагу је досадило да се излежава на песку и да прави само мале пливачке излете. У једном тренутку док смо, помало ошамућени сунцем, склопљених очију, уживали у топлоти песка, тргла нас је Нада Шербан. Узнемирена, казала нам је да је Миодраг још пре више од пола сата отпливао према пучини и у даљини нестао. Устали смо и узалуд погледом претраживали хоризонт. Море је било благо узнемирено, сунце се искрilo на малим таласима; Миодрага нигде није било. Провели смо у немирном ишчекивању више од два сата. Затим се Миодраг појавио на крају плаже; био је отпливао до рта, удаљеног, по мени, бар два километра, једва се успентрао уз стене, и тамо наишао на

утврђења и бункере из Другог светског рата. Да ли су то Грци чекали Италијане да се искрцају, или Италијани Енглеze? Био је видљиво узбуђен тим присуством историје усред идиличног пејзажа у коме трагова прошлих времена као да није ни било.

Волео је да прича о ратним годинама, о бомбардовањима Београда, о бежанијама, о малим детаљима велике драме рата. Те године су несумњиво оставиле веома дубок траг у њему; године сазревања, значајне за сваког творца, биле су код њега пропраћене и трауматским доживљајима непосредног присуства смрти и разарања. Његова поезија, нарочито она рана, из *87 њесама*, не би се могла разумети без тих искустава.

И још једну врсту прича слушали смо са великим задовољством: Миодраг је волео да говори о томе како је он, у детињству, изналазио своја тумачења народним пословицама. Судар дечје имажинације и окошталог говорног ткива давао је тим древним народним мудростима нека потпуно нова, алогична, апсурдна значења. То су биле бурлескне приче, пуне неочекиваних преокрета, где су ситуације из фолклорних формула постајале каламбурне сцене из немих филмова; много смо се смејали.

Био сам радознао да дознам Миодрагово мишљење о неким појавама и личностима које су ме, у том тренутку, интересовале. Питао сам га, рецимо, о његовом ставу према надреализму: био је доста резервисан – највише, чини ми се, због приближавања француских надреалиста комунистима у једном периоду. Према српским надреалистима био је веома критичан: сем Душана Матића, кога је веома ценио, о осталима је судио без имало милости. Са горчином се сећао како су сви они, у тренуцима појаве *87 њесама*, уместо да препознају неке сродности, заузели веома одбојан став према његовој поезији, што се после објављивања *Анџолоџије српског њесништва* претворило у отворено непријатељство.

Ипак, као да о књижевности и нисмо много причали: околина је давала толико других повода за разговоре – говорило смо о Грчкој, о почецима религиозног мишљења, о циклусима у развоју цивилизација, о односима који постоје између неких виших, космичких принципа и успона и падова једног друштва, о староседеоцима и варварима. Миодраг је много знао, имао изванредно оригинална и луцидна сагледавања, али је умео да слуша и шта други мисле, чак је, са радозналешћу, и подстицао изјашњавања.

Мада смо се осећали далеко од свакидашњих брига, у разговорима смо се понекад навраћали на домаће теме. Доживотни председник државе није био више међу живима, и сви смо ми имали пуно тога да пребацимо његовом начину владања. Док смо ређали тешке замерке његовом самовлашћу, Миодраг је, помало у шали,

изнео пред нас парадоксално питање: „А можете ли да замислите неко време у будућности када бисмо о тим годинама говорили као о неком *Перикловом златном добу*?” Сви смо се насмејали, али у нама се, за тренутак, нешто стегло око срца. Будућност је била непрозирна, пуна непредвидљивих искушења.

Свој пливачки подухват – који би био ризикантан и за неког са много више обдарености у пливачкој вештини – Миодраг није поновио, али за мене то његово отискивање у авантуру с непредвидљивим исходом остало је као један есенцијални тренутак који је у себи садржао његово немирење са свакодневним, са навиком, са устаљеношћу, са већ виђеним и доживљеним.

На жало наше плаже уливао се поточић, скоро пресакнуто од августовске жеге. Пре тога се у малој удољници ујезеривао у плитку баруштину, а затим из ње истицао у море. На месту где су се уливале воде потока, несумњиво пуне неког минералног састојка, стварао се слој стврднутог пешчаника који је море разбијало а затим, ваљањем таласа, уобличавало у најчудније форме. То су веома често били облици пуни асоцијација на неку културу – неолитске Венере, одломци античких рељефа, делови инсигнија римских легија. Чудновато – тло које није било обогаћено остацима прошлости, стварало их је само, као у носталгији за њима. Почели смо да сакупљамо те облутке, понекад заиста веома сличне археолошким ископинама, кад је Миодрагу пао у руке сјајан налаз. Узвикнуо је да је нашао нешто изузетно. Окупили смо се око њега. Камен који је држао у руци био је величине дечје песнице и био је заиста невероватно извајан. Божанство троугласте (такорећи змијске) главе седело је прекрштених ногу, руку склопљених на грудима. Али имало је два пара руку и два пара ногу, и поседовало неку моћ која се пробијала, на један фасцинантан начин, кроз тај став пун самосвести и испуњености собом. Присуствовао сам, касније, тренуцима када су ту фигурицу држали у рукама искусни археолози и никако нису успевали да је укључе у неки културни систем. Толтеци, или можда Олмеци? Мохенхо Даро? Маори? Некакав неолит са јужних падина Урала? Ускршње острво? Винча? И увек би били запрепашћени (и помало љути) када би дознали да је у питању обичан камен нађен на морској обали. Тражили смо одмах од Миодрага – као да је то зависило од њега – да нађе још неки, али он је унапред био свестан јединствености налаза и, колико се сећам, није уопште учествовао у нашим даљим, узалудним тражењима.

Младен Србиновић је, касније, испуњавајући Миодрагову жељу, направио неколико цртежа овог „идола случајности”. У стану у Београду Миодраг је фигурицу увек држао у близини свог кревета, такорећи крај узглавља, на дохвату руке. Од честих додира

камен је добио нешто тамнију боју. За Миодрага он је био постао нека врста фетиша, амајлија која је – кроз додир са њеном непобитном, чврстом материјалношћу – обећавала улаз у онострано.

То све, са том природном скулптуром и са пешчаним острвом Закинт, нашло је своје место у неким причама из другог издања *Мосѿа без обала*, и било повод за настанак целе књиге *Природни облик и лик*.

Договарали смо се да се опет некад вратимо на то чудесно острво, али никад више нисмо успели да нађемо времена и расположења за то. Тако је, можда, и требало да буде, да би то лето на Закинту остало јединствено у својој непоновљивости.